

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Naczelny Sąd Administracyjny, www.nsa.gov.pl [Translation already published on the official website of the Polish Supreme Administrative Court]

Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Supreme Administrative Court for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC

© Naczelny Sąd Administracyjny, www.nsa.gov.pl [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Naczelnego Sądu Administracyjnego]

Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Naczelny Sąd Administracyjny wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA

PIERWSZA SEKCJA

SPRAWA CORDELLA I INNI p. WŁOCHOM

(Skarga nr 54414/13 i nr 54264/15)

WYROK

STRASBURG

24 stycznia 2019 r.

OSTATECZNY

24/06/2019

Wyrok ten stał się ostateczny na mocy art. 44 ust. 2 Konwencji. Może podlegać korekcie wydawniczej.

W sprawie Cordella i Inni przeciwko Włochom,

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Pierwsza Sekcja), zasiadając jako Izba w składzie:

Linos-Alexandre Sicilianos, *przewodniczący*,
Guido Raimondi,
Ledi Bianku,
Aleš Pejchal,
Krzysztof Wojtyczek,
Tim Eicke,
Gilberto Felici, *sędziowie*,

i Renata Degener, *Zastępca Kanclerza Sekcji*,

Obradując na posiedzeniu niejawnym w dniu 18 grudnia 2018 r,

Wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się z dwóch skarg (nr 54414/13 i 54264/15) przeciwko Republice Włoskiej, wniesionych do Trybunału odpowiednio w dniach 29 lipca 2013 r. i 21 października 2015 r. przez obywateli tego państwa („skarżący”), wymienionych w załączniku, na podstawie art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności („Konwencja”).

2. Skarżący, którzy wnieśli skargę nr 54414/13, byli reprezentowani przez panią S. Maggio, adwokat praktykującą w Tarencie, i przez panią D. Spera. Ta ostatnia, będąca również stroną skarżącą, była reprezentowana w tym charakterze przez panią S. Maggio i panią L. La Porta.

3. Skarżący, którzy wnieśli skargę nr 54264/15, byli reprezentowani przez panią A. Saccucci, adwokat praktykującą w Rzymie.

4. Rząd włoski („Rząd”) był reprezentowany przez swojego byłego pełnomocnika, panią E. Spatafora, i zastępcę pełnomocnika, panią M.L. Aversano.

5. Powołując się na wpływ emisji z huty stali Ilva w Tarencie na ich zdrowie i środowisko naturalne, skarżący podnieśli między innymi zarzut naruszenia ich prawa do życia, do poszanowania życia prywatnego i do skutecznego środka odwoławczego (art. 2, 8 i 13 Konwencji).

6. W dniu 27 kwietnia 2016 r. zarzuty na podstawie art. 2, 8 i 13 Konwencji zostały zakomunikowane Rządowi, a skargi zostały uznane za niedopuszczalne co do pozostałej części zgodnie z Regulą 54 § 3 Regulaminu Trybunału.

7. Ponadto ISDE (International Society of Doctors for Environment), *Clinical Program* (Wydział Orzecznictwa, Uniwersytet Turyński), Riva Fire S.p.a. i inni, upoważnione przez przewodniczącego do udziału w postępowaniu, przedstawiły swoje uwagi jako interwenienci (art. 36 ust. 2

Konwencji i Reguła 44 § 3 Regulaminu Trybunału). Jednakże w dniu 13 września 2018 r. przewodniczący postanowił nie włączać do akt sprawy uwag Riva Fire S.p.a. i inni, ponieważ nie spełniały one warunków przewidzianych dla interwencji osoby trzeciej (Reguła 44 § 5 Regulaminu Trybunału).

FAKTY

[Paragrafy 8 – 91 wyroku pominięto i zastąpiono tłumaczeniem poniższego streszczenia przygotowanego przez Kancelarię Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Streszczenie stanu faktycznego¹:

„Sprawa dotyczy ciągłego zanieczyszczania powietrza przez hutę stali eksploatowaną od 1965 r. w Tarencie (miasto liczące ok. 200 tys. mieszkańców) przez byłe przedsiębiorstwo państwowe, sprywatyzowane w 1995 r. W 1990 r. Rada Ministrów na swoim posiedzeniu zakwalifikowała miasto Tarent i cztery sąsiednie gminy do grupy „wysokiego ryzyka środowiskowego” ze względu na emisje z tej huty. W 1998 r. prezydent Republiki zatwierdził plan oczyszczania. W 2000 r. na mocy dekretu ministerialnego gminy Tarent i Statte zostały zaliczone do „miejsc o krajowym znaczeniu do celów remediacji” (SIN). Władze zawarły umowy z przedsiębiorstwem. W 2011 r. nałożono na nie wymogi materialne i informacyjne w ramach administracyjnego pozwolenia na prowadzenie działalności. Kilka dekretów z mocą ustawy, przyjmowanych od 2012 r. i mających na celu ochronę przemysłu stalowego w Tarencie, wydłużyło ustanowione terminy. W 2015 r., w związku z niewypłacalnością, spółka została objęta zarządem tymczasowym, ze zwolnieniem zarządcy z odpowiedzialności administracyjnej lub karnej w zakresie realizacji planowanych działań środowiskowych. W międzyczasie organy Unii Europejskiej (Trybunał Sprawiedliwości i Komisja) stwierdziły, że Włochy nie wywiązały się z obowiązku zapewnienia zgodności z odpowiednimi dyrektywami. Podjęto różne działania cywilne i karne. Tymczasem szkodliwe emisje nadal się utrzymują.

Skarżący to kilkadziesiąt osób fizycznych, które zamieszkują lub zamieszkiwały w bliższym lub dalszym sąsiedztwie huty. Wskazują oni

¹ Źródło: Nota informacyjna na temat orzecznictwa Trybunału nr 225, styczeń 2019 r. (*Information Note. Case-law of the European Court of Human Rights No. 225, January 2019* / *Nota informacyjna o orzecznictwie Trybunału 225 / styczeń 2019 r.*)

na brak działań państwa, które zapobiegałyby skutkom emisji szkodliwych dla ich zdrowia”.

PRAWO

I. POŁĄCZENIE SKARG

92. Z uwagi na podobieństwo skarg Trybunał uznaje za stosowne rozpatrzyć je łącznie w jednym wyroku.

II. ZARZUCANE NARUSZENIA ART. 2, 8 I 13 KONWENCJI

93. Powołując się na art. 2 i 8 Konwencji, skarżący zarzucają naruszenie ich prawa do życia i poszanowania życia prywatnego. Skarżący podnoszą, że państwo nie przyjęło środków prawnych i regulacyjnych w celu ochrony ich zdrowia i środowiska oraz nie dostarczyło im informacji na temat zanieczyszczenia i związanego z nim ryzyka dla ich zdrowia.

94. Decydując o kwalifikacji prawnej okoliczności faktycznych Trybunał stwierdza, że zarzuty te pokrywają się. Trybunał uznaje za właściwe zbadanie zarzutów skarżących wyłącznie w świetle art. 8 Konwencji (*Radomilja i Inni p. Chorwacji* [WI], skargi nr 37685/10 i 22768/12, 20 marca 2018 r.). Postanowienie to ma następujące brzmienie:

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego [...]

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób”.

95. Na podstawie art. 13 Konwencji skarżący podnoszą, że doznali naruszenia ich prawa do skutecznego środka odwoławczego. Postanowienie to ma następujące brzmienie:

„Każdy, czyje prawa i wolności zawarte w niniejszej Konwencji zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego także wówczas, gdy naruszenia dokonały osoby wykonujące swoje funkcje urzędowe”.

A. Wstępne zastrzeżenia Rządu

1. W przedmiocie statusu „ofiary” skarżących

a) Stanowisko Rządu

96. Rząd kwestionuje status skarżących jako ofiar. Wskazuje w tym względzie, że status ten może zostać stwierdzony jedynie w następstwie postępowania krajowego dotyczącego zarzutów podniesionych następnie przed Trybunałem.

97. Rząd stwierdza ponadto, że skargi skarżących mają jedynie charakter ogólny i nie odnoszą się do konkretnych sytuacji oraz że nie przedstawiają one żadnych elementów faktycznych na poparcie twierdzenia, że skarżący ponieśli rzeczywistą szkodę. Obecne skargi miałyby zatem być jedynie skargami obywatelskimi (*actio popularis*).

98. Rząd stwierdza ponadto, że większość skarżących mieszka w gminach innych niż ta, której bezpośrednio dotyczy zanieczyszczenie środowiska, czyli w mieście Tarent.

b) Stanowisko skarżących

99. Skarżący odpowiadają, że wszyscy oni zamieszkują lub zamieszkiwali w mieście Tarent lub w sąsiednich gminach i że zanieczyszczenie tych miast szkodliwymi emisjami z zakładu Ilva jest pewnikiem uznanym przez władze publiczne. Ponadto niektórzy z nich przedstawili zaświadczenia lekarskie potwierdzające choroby, na które zapadli oni sami lub ich bliscy.

c) Ocena Trybunału

100. Trybunał przypomina, że mechanizm kontrolny Konwencji nie dopuszcza *actio popularis* (*Perez p. Francji* [WI], skarga nr 47287/99, § 70, ETPC 2004-I, oraz *Di Sarno i Inni p. Włochom*, skarga nr 30765/08, § 80, 10 stycznia 2012 r.). Ponadto ani art. 8, ani żadne inne postanowienie Konwencji nie gwarantuje w sposób wyraźny ogólnej ochrony środowiska jako takiego (*Kyrtatos p. Grecji*, skarga nr 41666/98, § 52, ETPC 2003-VI (fragmenty)).

101. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału, kluczowym elementem dla ustalenia, czy w okolicznościach danej sprawy szkody w środowisku doprowadziły do naruszenia jednego z praw gwarantowanych przez art. 8 ust. 1, jest istnienie negatywnego wpływu na sferę prywatną lub rodzinną danej osoby, a nie tylko ogólna degradacja środowiska (*Fadeïeva p. Rosji*, skarga nr 55723/00, § 88, ETPC 2005-IV).

102. W niniejszej sprawie Trybunał stwierdza, że skarżący podnoszą szkodę wynikającą ze szkodliwych emisji z zakładu Ilva w Tarencie. Gminy dotknięte tymi emisjami zostały określone na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 30 listopada 1990 r.: są to miasta Taranto, Crispiano, Massafra, Montemesola i Statte, które zostały sklasyfikowane jako „obszary wysokiego

ryzyka środowiskowego”. Ponadto dekretem Ministerstwa Środowiska z dnia 10 stycznia 2000 r. do SIN włączono gminy Tarent i Statte (paragraf 34 powyżej).

103. Ponieważ obszar bezpośrednio dotknięty uciążliwościami powodowanymi przez przedsiębiorstwo Ilva został w ten sposób określony za pomocą środków krajowych, Trybunał stwierdza, że dziewiętnastu skarżących zamieszkuje w gminach innych niż Tarent, Crispiano, Massafra, Montemesola i Statte² oraz że skarżący ci nie przedstawili żadnych dowodów mogących zakwestionować zasięg tego obszaru.

104. W odniesieniu do pozostałych skarżących Trybunał przypomina, że zanieczyszczenie danego obszaru staje się potencjalnie niebezpieczne dla zdrowia i samopoczucia osób na nie narażonych. Jest to w każdym razie domniemanie, które w danym przypadku może nie być prawdziwe.

105. Niemniej z dowodów przedstawionych Trybunałowi w niniejszej sprawie wynika, że zanieczyszczenie w sposób nieunikniony zwiększyło podatność narażonych na nie osób na różne choroby.

106. Liczne raporty i badania naukowe, którymi dysponuje Trybunał (zob. w szczególności raport SENTIERI, paragraf 20 i kolejne powyżej), poświadczają istnienie związku przyczynowego między działalnością produkcyjną przedsiębiorstwa Ilva z Tarentu a pogorszeniem sytuacji zdrowotnej, w szczególności w wyżej wymienionych gminach. Odnosząc się do najnowszych badań w tej dziedzinie, Trybunał odwołuje się również do raportu ARPA z 2017 r., w którym powtórzono wspomniane wyżej stwierdzenie związku przyczynowego i poświadczono trwały charakter krytyczny sytuacji sanitarnej w strefie „wysokiego ryzyka środowiskowego” i w SIN w Tarencie, gdzie wskaźnik śmiertelności i hospitalizacji z powodu niektórych schorzeń onkologicznych, sercowo-naczyniowych, oddechowych i układu pokarmowego był wyższy niż średnia regionalna (paragraf 29 powyżej).

107. Zanieczyszczenie to miało zatem niewątpliwie negatywny wpływ na dobrostan zainteresowanych skarżących (zob., *a contrario*, *Kyrtatos, op. cit.*, § 53, i zob., odpowiednio, *Fadeieva, op. cit.*, §§ 87–88 oraz *Di Sarno, op. cit.*, § 81).

108. Z drugiej strony skarżący wymienieni w powyższym paragrafie 103 nie wykazali, że sytuacja, której dotyczy skarga, dotknęła ich osobiście. Trybunał przyjmuje zatem zastrzeżenie Rządu w tym względzie w zakresie, w jakim odnosi się ono do tych skarżących.

109. Trybunał uważa, że należy oddalić zastrzeżenie pozwanego Rządu w odniesieniu do pozostałych skarżących.

2. Mianowicie skarżący, którzy wnieśli skargę nr 54414/13 pod nr 23, 35, 43 i 45 oraz skarżący, którzy wnieśli skargę nr 54264/15 pod nr 4, 9, 18, 24, 25, 34, 40, 41, 42, 56, 88, 107, 111, 113 i 128.

2. W przedmiocie niewyczerpania krajowych środków odwoławczych

a) Stanowisko Rządu

110. Zdaniem Rządu skarżący mogli wszcząć postępowanie karne (m.in. w sprawie katastrofy ekologicznej, na podstawie art. 452 *quater* Kodeksu karnego), a następnie wnieść powództwo cywilne.

111. Rząd odnosi się następnie do dwóch toczących się postępowań karnych przeciwko dyrektorom spółki Ilva, stwierdzając, że kwestie rozpatrywane przez Trybunał są przedmiotem toczących się obecnie postępowań krajowych. Dodaje, w odniesieniu do pierwszego z tych postępowań, że ośmiu skarżących złożyło pozwy cywilne i że pozostali mogą uczynić to samo.

112. Uważa ponadto, że skarżący mieli również możliwość wniesienia różnych powództw na podstawie Kodeksu cywilnego i norm środowiskowych (zob. paragraf 87 i kolejne powyżej), oprócz powództwa o zastosowanie środków tymczasowych na podstawie art. 700 Kodeksu postępowania cywilnego i powództwa zbiorowego (*class action*) w rozumieniu ustawy nr 15/2009.

113. Wreszcie, Rząd uważa, że skarżący mogli podnieść kwestię konstytucyjności w ramach postępowania sądowego.

b) Stanowisko skarżących

114. Skarżący kwestionują zastrzeżenie dotyczące niewyczerpania krajowych środków odwoławczych, twierdząc, że żaden ze środków odwoławczych wskazanych przez Rząd nie odnosi się do ich skarg. Skarżący uściślają, że ich skargi nie są roszczeniem mającym za przedmiot odszkodowanie finansowe, lecz ich przedmiotem jest potępienie braku przyjęcia przez państwo środków administracyjnych i ustawodawczych w celu ochrony zdrowia skarżących i środowiska naturalnego z jednej strony, a – z drugiej strony – zakwestionowanie zastosowania środków, które umożliwiły przedsiębiorstwu Ilva kontynuowanie działalności zanieczyszczającej środowisko.

115. Skarżący podnoszą ponadto, że ci z nich, którzy dołączyli jako strony postępowania cywilnego w sprawie nr 938/10, zostali pozbawieni możliwości uzyskania odszkodowania z powodu objęcia spółki Ilva zarządem tymczasowym. Twierdzą oni w każdym razie, że pozostali skarżący nie mogli już – wbrew twierdzeniom Rządu – wnieść powództwa cywilnego w tym postępowaniu, ponieważ upłynął termin na jego wniesienie.

116. W odniesieniu do postępowania nr 9693/14 skarżący podnoszą, że prokurator w Tarencie zażądał zamknięcia sprawy z powodu, po pierwsze, przedłużenia terminu na wdrożenie zintegrowanego pozwolenia środowiskowego (AIA), a po drugie, przyznania immunitetu zainteresowanym stronom na podstawie dekretów z mocą ustawy „salva-Ilva”.

117. W odniesieniu do art. 452 *quater* Kodeksu karnego skarżący stwierdzają, że jest on w ich przypadku nieskuteczny, ponieważ, ich zdaniem, przepis ten dotyczy okoliczności, w których, w przeciwieństwie do sytuacji w niniejszej sprawie, okoliczności faktyczne mają miejsce w sytuacji braku zezwolenia prawnego lub administracyjnego.

118. Skarżący dodają, że w każdym razie sądy krajowe do tej pory odrzucały cywilne roszczenia odszkodowawcze i obciążały powodów kosztami i wydatkami (skarżący powołują się na wyrok sądu w Tarence, nr 2375, z dnia 20 lipca 2016 r.).

119. Ponadto uważają, że odwołanie administracyjne wskazane przez rząd (art. 309 dekretu z mocą ustawy nr 152/2006) również nie miałoby szans powodzenia, ponieważ, według nich, Ministerstwo Środowiska zostałoby wezwane do zakwestionowania dekretów z mocą ustawy wydanych przez rząd. Ponadto skarga o stwierdzenie nieważności aktów administracyjnych (art. 29 Kodeksu postępowania administracyjnego) nie mogła zostać wniesiona w celu zaskarżenia dekretów.

120. Wreszcie skarżący stwierdzają, że powództwo zbiorowe nie może stanowić remedium na ich zarzuty ze względu na to, że skarżący domagają się przyjęcia aktów normatywnych, co byłoby wyraźnie wykluczone przez dekret ustawodawczy nr 198/2009 (wprowadzający ten środek odwoławczy).

c) Ocena Trybunału

121. Trybunał przypomina, że zasada wyczerpania krajowych środków odwoławczych na podstawie art. 35 ust. 1 Konwencji ma na celu zapewnienie układającym się państwom możliwości zapobieżenia lub naprawienia zarzucanych im naruszeń, zanim zostaną one przedłożone Trybunałowi. Zasada ta opiera się na założeniu, będącym przedmiotem art. 13 Konwencji i z którym jest ona blisko spokrewniona, zgodnie z którym porządek krajowy zapewnia skuteczny środek zaradczy w odniesieniu do zarzucanego naruszenia. Tym samym założenie to stanowi ważny aspekt zasady, zgodnie z którą mechanizm ochronny ustanowiony przez Konwencję ma charakter subsydiarny w stosunku do krajowych systemów gwarancji praw człowieka (*Vučković i Inni p. Serbii* (zastrzeżenie wstępne) [WI], skarga nr 17153/11 i 29 innych, §§ 69–77, 25 marca 2014 r.).

122. Trybunał przypomina ponadto, że zgodnie z zasadą wyczerpania krajowych środków odwoławczych na podstawie art. 35 ust. 1 Konwencji, skarżący musi skorzystać z takich środków odwoławczych, które są zwykle dostępne i wystarczające, aby umożliwić mu uzyskanie zadośćuczynienia za zarzucane przez niego naruszenia, przy czym przyjmuje się, że na Rządzie powołującym się na niewyczerpanie środków spoczywa obowiązek przekonania Trybunału, że przywołany środek odwoławczy był skuteczny i dostępny zarówno w teorii, jak i w praktyce w czasie zaistnienia okoliczności faktycznych, tj. że był dostępny i zdolny do zapewnienia skarżącemu zadośćuczynienia jego skargom oraz że dawał rozsądne

perspektywy powodzenia (zob. m.in., *Akdivar i Inni p. Turcji*, 16 września 1996 r., *Zbiór*, § 66, oraz *Giacobbe i Inni p. Włochom*, skarga nr 16041/02, § 63, 15 grudnia 2005 r.). Ponadto, zgodnie z „ogólnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego”, pewne szczególne okoliczności mogą zwolnić skarżącego z obowiązku wyczerpania dostępnych mu krajowych środków odwoławczych (*Selmouni*, *op. cit.*, § 75).

123. W niniejszej sprawie Trybunał zauważa, że skargi skarżących dotyczą braku środków zapewniających oczyszczenie przedmiotowego terytorium. Zauważa również, że remediacja dotkniętego obszaru jest celem, do którego właściwe organy dążą od kilku lat, jednak bez powodzenia. Uwzględniając również dowody przedstawione przez skarżących oraz wobec braku odpowiednich precedensów w orzecznictwie, Trybunał uważa, że żadne podejście o charakterze karnym, cywilnym lub administracyjnym nie może spełnić tego celu w niniejszej sprawie.

124. W tym kontekście Trybunał nie może pominąć immunitetu karnego i administracyjnego przyznanego zarządcy tymczasowemu w odniesieniu do wdrażania środków zalecanych w planie ochrony środowiska (immunitet nadany dekretem z mocą ustawy nr 1 z dnia 5 stycznia 2015 r. – paragraf 59 powyżej) oraz rozszerzenia tego immunitetu na przyszłego nabywcę zakładu (paragraf 68 powyżej).

125. Co się tyczy możliwości wniesienia skargi do Sądu Konstytucyjnego, wystarczy przypomnieć, że Trybunał wielokrotnie wskazywał, że we włoskim porządku prawnym strona procesu nie ma bezpośredniego dostępu do Sądu Konstytucyjnego: w rzeczywistości tylko sąd rozpatrujący sprawę merytorycznie ma prawo skierować sprawę do tego wysokiego sądu, na wniosek strony procesu lub z urzędu. Taki wniosek nie może być zatem uznany za środek odwoławczy, którego wykorzystanie jest wymagane przez Konwencję (zob., m.in., *Brozicek p. Włochom*, skarga nr 10964/84, 19 grudnia 1989 r., § 34, seria A nr 167, *Immobiliare Saffi p. Włochom* [WI], skarga nr 22774/93, § 42, ETPC 1999-V, *C.G.I.L. i Cofferati p. Włochom*, skarga nr 46967/07, § 48, 24 lutego 2009 r., *Scoppola p. Włochom* (nr 2) [WI], skarga nr 10249/03, § 75, 17 września 2009 r. oraz *M.C. i Inni p. Włochom*, skarga nr 5376/11, § 47, 3 września 2013 r.).

126. Trybunał zauważa również, że zgodnie z dekretem z mocą ustawy nr 152/06 jedynie Ministerstwo Środowiska może domagać się odszkodowania za szkody ekologiczne, podczas gdy osoby prywatne mogą jedynie zwrócić się do niego o wniesienie sprawy do organów sądowych. Wynika z tego, że w każdym razie środki odwoławcze przewidziane w omawianych przepisach nie pozwoliłyby skarżącym na powołanie się na szkodę wynikającą ze szkód dla środowiska. W konsekwencji środki te nie mogą być uznane za skuteczne środki odwoławcze w rozumieniu art. 35 ust. 1 Konwencji (*Di Sarno*, *op. cit.*, § 89).

127. W świetle powyższego Trybunał uważa, że należy oddalić zastrzeżenie Rządu, zgodnie z którym krajowe środki odwoławcze nie zostały wyczerpane.

3. W przedmiocie przestrzegania terminu sześciu miesięcy

a) Stanowisko Rządu

128. Rząd stwierdza, że skarżący od dziesięcioleci mieszkali na przedmiotowych obszarach oraz że do tej pory nigdy nie zgłaszali swoich skarg. Osoby te nie zastosowały się zatem do zasady sześciu miesięcy określonej w art. 35 Konwencji.

b) Stanowisko skarżących

129. Skarżący kwestionują, jakoby złożyli swoje skargi po terminie. Utrzymują oni, że nie mają skutecznych środków odwoławczych, aby zgłaszać skargi na szkodliwy wpływ działalności produkcyjnej spółki Ilva na ich zdrowie i środowisko. Ponadto skarżący twierdzą, że procedury wszczęte przez niektórych z nich w celu dochodzenia swoich praw (paragraf 74 powyżej) były nieskuteczne.

130. Skarżący wskazują, że w każdym razie zarzucane przez nich naruszenia mają charakter ciągły, ponieważ wynikają z braku wdrożenia przez państwo środków przewidzianych przez AIA i określonych w planie ochrony środowiska. Dlatego też uważają, że w tym przypadku okres sześciu miesięcy powinien rozpoczynać się dopiero od momentu zaprzestania zarzucanych naruszeń.

c) Ocena Trybunału

131. Trybunał zauważa, że przedmiotem skargi skarżących nie jest czyn jednorazowy, lecz sytuacja zanieczyszczenia środowiska, która trwa od dziesięcioleci. Trybunał przypomina, że jeżeli zarzucane naruszenie stanowi, jak w niniejszej sprawie, sytuację ciągłą, termin sześciu miesięcy nie zaczyna biec, dopóki sytuacja ciągła nie dobiegnie końca (zob. m.in. *Çınar p. Turcji*, skarga nr 17864/91, decyzja Komisji z dnia 5 września 1994 r., oraz *Ülke p. Turcji* (déc.), skarga nr 39437/98, 1 czerwca 2004 r.).

132. Dlatego Trybunał uważa, że zastrzeżenie Rządu należy oddalić.

4. W przedmiocie istnienia znaczącego uszczerbku

a) Stanowisko Rządu

133. Wreszcie, Rząd podnosi, na podstawie art. 35 ust. 3 lit. b Konwencji, że odniesienie się – jego zdaniem – w sposób ogólny do zanieczyszczenia i jego wpływu na zdrowie skarżących, bez wskazania jakichkolwiek elementów faktycznych potwierdzających twierdzenie skarżących, nie jest

wystarczające, aby zarzucany uszczerbek został zakwalifikowany jako znaczący.

b) Stanowisko skarżących

134. Skarżący kwestionują tę tezę.

c) Ocena Trybunału

135. Trybunał przypomina, że kryterium braku znaczącego uszczerbku zostało opracowane w celu umożliwienia mu szybkiego rozpatrywania skarg o błahym charakterze, aby mógł skoncentrować się na swoim podstawowym zadaniu, jakim jest zapewnienie na poziomie europejskim ochrony prawnej praw gwarantowanych przez Konwencję i jej protokoły (*Stefanescu p. Rumunii* (déc.), skarga nr 11774/04, 12 kwietnia 2011 r., § 35).

136. Wywodzący się z zasady *de minimis non curat praetor* warunek dopuszczalności odsyła do koncepcji, zgodnie z którą naruszenie prawa, niezależnie od jego realności ze ściśle prawnego punktu widzenia, musi osiągnąć minimalny próg powagi, aby uzasadnić jego zbadanie przez międzynarodowy sąd lub trybunał (*Korolev p. Rosji* (déc), n° 25551/05, 1 lipca 2010 r.). Ocena tego progu jest ze swej natury względna i zależy od okoliczności sprawy (*Korolev, op. cit.*, oraz, odpowiednio, *Soering p. Zjednoczonemu Królestwu*, 7 lipca 1989 r., § 100, seria A nr 161). Ocena ta powinna uwzględniać zarówno subiektywne odczucia skarżącego, jak i obiektywny przedmiot sporu.

137. Trybunał przypomina, że w celu ustalenia, czy naruszenie prawa osiągnęło minimalny próg powagi, należy wziąć pod uwagę między innymi następujące czynniki: charakter prawa, którego zarzuca się naruszenie, wagę wpływu domniemanego naruszenia na korzystanie z prawa lub możliwe konsekwencje naruszenia dla sytuacji osobistej skarżącego (*Giusti p. Włochom*, skarga nr 13175/03, § 34, 18 października 2011 r.).

138. W niniejszej sprawie, biorąc pod uwagę charakter zarzutów podnoszonych przez skarżących oraz liczne raporty naukowe poświadczające wpływ szkodliwych działań spółki Ilva na środowisko i zdrowie ludzkie, Trybunał uważa, że pierwszy wymóg art. 35 ust. 3 lit. b Konwencji, a mianowicie brak znaczącego uszczerbku, nie został spełniony.

139. W świetle powyższego Trybunał uważa, że zastrzeżenie Rządu należy oddalić.

B. Dopuszczalność

140. Przywołując swoje ustalenia dotyczące niedopuszczalności jednej części skarg (paragraf 103 powyżej), Trybunał stwierdza, że pozostała część skarg nie jest w sposób oczywisty nieuzasadniona w rozumieniu art. 35 ust. 3 Konwencji oraz że nie ma w odniesieniu do niej żadnych innych podstaw niedopuszczalności. Należy ją zatem uznać za dopuszczalną.

C. Przedmiot skargi

1. Art. 8 Konwencji

a) Stanowiska stron

i. Skarżący

141. Skarżący ponawiają swoje skargi i utrzymują, że władze włoskie nie podjęły wszelkich właściwych środków w celu ochrony ich życia i zdrowia. Twierdzą oni, że odczuwają wpływ zanieczyszczenia i są bardziej podatni na różne choroby, co zostało udowodnione w licznych raportach.

142. Skarżący wskazują również, że niniejsza sprawa różni się od sprawy *Smaltini p. Włochom* ((déc.), skarga nr 43961/09, 24 marca 2015 r.) tym, że w tej ostatniej sprawie, w przeciwieństwie do niniejszej, skarżąca zarzucała, że zapadła na schorzenie w wyniku narażenia jej na zanieczyszczenia spowodowane przez spółkę Ilva. Sprawa ta dotyczyła zatem związku przyczynowego między chorobą wspomnianej skarżącej a szkodliwymi emisjami, a nie, jak w niniejszej sprawie, braku podjęcia przez państwo środków w celu ochrony zdrowia skarżących i ich środowiska naturalnego.

ii. Rząd

143. Rząd twierdzi, że sądy krajowe prowadziły bezstronne postępowania w zakresie ścigania osób odpowiedzialnych za działania przestępcze dotyczące środowiska i zdrowia ludzkiego.

144. Ponadto twierdzi, że zgodnie z raportem Ministerstwa Zdrowia z 2014 r. poziom PM10 zmniejszył się.

145. Rząd wskazuje ponadto, że w sprawie *Smaltini p. Włochom*, wymienionej powyżej, Trybunał stwierdził, że nie ma dowodów na istnienie związku przyczynowego między chorobą skarżącej a szkodliwymi emisjami z zakładu Ilva i w konsekwencji, że skarga jest w sposób oczywisty nieuzasadniona. Tym bardziej, zdaniem Rządu, wniosek ten powinien zachować ważność w sprawie obecnie rozpatrywanej przez Trybunał.

146. Rząd utrzymuje również, że spółka Ilva zawsze prowadziła swoją działalność produkcyjną zgodnie z zezwoleniami udzielonymi przez gminę, region i prowincję. Dodaje, że wprowadzono plany zapobiegania zanieczyszczeniom i przyjęcia środków zapewniających jakość powietrza w dzielnicy Tamburi (Tarent). Przyjęto szereg środków, które doprowadziły do znacznej poprawy jakości powietrza.

b) Uwagi interwenientów*i. Clinical program*

147. *Clinical program* przedstawia chronologię zawartą w dekretach z mocą ustawy „salva-Ilva” i wytyka przyznanie immunitetu sądowego osobom odpowiedzialnym za zapewnienie zgodności z przepisami w zakresie ochrony środowiska, a także ciągle przedłużanie terminów realizacji planu ochrony środowiska.

148. Według Rządu informacje dostarczone przez tę stronę trzecią nie są istotne i co najwyżej odnoszą się do działań zapobiegawczych i naprawczych podjętych przez władze w związku z problemami środowiskowymi.

149. Skarżący podzielają stanowisko tej strony trzeciej.

ii. ISDE

150. ISDE odnosi się do badań potwierdzających zanieczyszczenie na obszarach położonych w pobliżu przedmiotowego regionu.

151. Ta strona trzecia odnosi się również do niektórych danych z raportu SENTIERI z 2014 r., który pokazuje wyższy wskaźnik śmiertelności niemowląt w regionie Tarentu w porównaniu z innymi regionami (o 20% wyższy w przypadku zgonów w pierwszym roku życia i o 45% wyższy w przypadku zgonów *in utero*) oraz wyższe ryzyko zachorowania na nowotwór w grupie wiekowej 0–14 lat.

152. ISDE odnosi się również do badania kohortowego dotyczącego związku przyczynowego między zanieczyszczeniem środowiska a występowaniem licznych schorzeń (paragraf 25 powyżej) i wskazuje, że według danych z regionalnego rejestru wrodzonych wad rozwojowych, w regionie Tarentu liczba tych wad jest o 10% wyższa od średniej regionalnej.

153. ISDE wskazuje ponadto, że według badań przeprowadzonych na kobietach zamieszkujących w pięciu miastach przemysłowych w Apulii, w tym w Tarencie, istnieje związek między obecnością PM10 i poziomami ozonu a częstością poronień.

154. ISDE wskazuje również, że regionalne obserwatorium zaburzeń autystycznych stwierdziło w 2016 r. wyższy wskaźnik zaburzeń w prowincji Tarentu w porównaniu ze średnim wskaźnikiem w regionie i wskaźnikiem w innych prowincjach Apulii.

155. ISDE odnosi się wreszcie do dekretów z mocą ustawy „salva-Ilva”, w szczególności dekretu z mocą ustawy nr 98/2016, w którym zadecydowano o kolejnym odroczeniu terminu realizacji planu ochrony środowiska.

156. Rząd uważa, że ISDE wysunęła zarzuty o charakterze ogólnym dotyczące związku przyczynowego między wskazanymi chorobami a emisjami z zakładu Ilva, oraz że ta strona trzecia nie przedstawiła niepodważalnych dowodów naukowych.

c) Ocena Trybunału*i. Zasady ogólne*

157. Trybunał przypomina, że poważna szkoda wyrządzona środowisku naturalnemu może naruszyć dobrostan jednostek i pozbawić je możliwości korzystania z mieszkania, szkodząc ich życiu prywatnemu. (*López Ostra p. Hiszpanii*, 9 grudnia 1994 r., seria A nr 303-C, § 51 oraz *Guerra i Inni p. Włochom*, 19 lutego 1998 r., § 60, *Zbiór* 1998-I).

W tym względzie Trybunał przypomina również, że w sprawach, w których pojęcie progu powagi było konkretnie badane w odniesieniu do środowiska naturalnego, Trybunał orzekł, że możliwy do uzasadnienia zarzut na podstawie art. 8 może powstać, jeżeli zagrożenie ekologiczne osiąga powagę, która znacznie ogranicza zdolność skarżącego do korzystania z mieszkania lub życia prywatnego czy rodzinnego. Ocena tego minimalnego poziomu w tego rodzaju sprawach jest względna i zależy od wszystkich okoliczności faktycznych sprawy, w szczególności od intensywności i czasu trwania uciążliwości oraz jej fizycznych lub psychologicznych skutków dla zdrowia lub jakości życia danej osoby (*Fadejeva, op. cit.*, §§ 68 i 69, *Dubetska i Inni p. Ukrainie*, skarga nr 30499/03, § 105, 10 lutego 2011 r. oraz *Grimkovskaya p. Ukrainie*, skarga nr 38182/03, § 58, 21 lipca 2011 r.).

158. Artykuł 8 nie ogranicza się do nałożenia na państwo wymogu powstrzymania się od arbitralnej ingerencji: do tego raczej negatywnego zobowiązania można dodać obowiązek pozytywny, nieodłącznie związany ze skutecznym poszanowaniem życia prywatnego. W każdym razie i niezależnie od tego, czy rozpatruje się tę kwestię z perspektywy nałożonego na państw pozytywnego obowiązku przyjęcia rozsądnych i odpowiednich środków w celu ochrony praw jednostki, zgodnie z pierwszym ustępem art. 8, czy z perspektywy ingerencji władzy publicznej, wymagającej uzasadnienia na podstawie drugiego ustępu, mające zastosowanie zasady są dość podobne. W obu przypadkach należy znaleźć właściwą równowagę między konkurującymi ze sobą interesami jednostki i społeczeństwa jako całości, przy czym państwo w każdym przypadku dysponuje pewnym marginesem oceny (*López Ostra, op. cit.*, § 51 oraz *Guerra i Inni, op. cit.*, § 58).

159. Przede wszystkim państwa mają pozytywny obowiązek, w szczególności w przypadku działalności niebezpiecznej, wprowadzenia przepisów dostosowanych do szczególnych cech tej działalności, w szczególności do poziomu ryzyka, które może z niej wynikać. Przepisy te muszą regulować wydawanie zezwoleń, uruchamianie, funkcjonowanie, bezpieczeństwo i kontrolę danej działalności oraz nakładać na wszystkie osoby z nią związane obowiązek przyjęcia praktycznych środków w celu zapewnienia skutecznej ochrony obywateli, których życie może być narażone na niebezpieczeństwa związane z daną dziedziną (zob., odpowiednio, *Oneryildiz p. Turcji*, [WI], skarga nr 48939/99, § 90, ETPC 2004-XII

oraz *Brincat i Inni p. Malcie*, skargi nr 60908/11 i 4 inne, §§ 101–102, 24 lipca 2014 r.).

160. Wreszcie, często niemożliwe jest ilościowe określenie skutków znaczącego zanieczyszczenia przemysłowego w każdej indywidualnej sytuacji i wyodrębnienie wpływu innych czynników, takich jak na przykład wiek i zawód. To samo dotyczy pogorszenia jakości życia wynikającego z zanieczyszczeń przemysłowych. „Jakość życia” jest bardzo subiektywnym pojęciem, które nie poddaje się precyzyjnej definicji. Dlatego ustalając okoliczności faktyczne zawisłych przed nim spraw, Trybunał nie ma innego wyboru, jak oprzeć się przede wszystkim, choć nie wyłącznie, na ustaleniach sądów i innych właściwych organów krajowych (*Lediaïeva i Inni p. Rosji*, skargi nr 53157/99 i 3 inne, § 90, 26 października 2006 r. oraz *Jugheli i Inni p. Gruzji*, skarga nr 38342/05, § 63, 13 lipca 2017 r.).

ii. Zastosowanie powyższych zasad do niniejszej sprawy

161. Trybunał zauważa, że o ile zadaniem Trybunału nie jest dokładne określenie środków, które należało podjąć w niniejszej sprawie w celu skuteczniejszego obniżenia poziomu zanieczyszczenia, to bez wątpienia do Trybunału należy ustalenie, czy władze krajowe podeszły do tej kwestii z należytą starannością i czy wzięły pod uwagę wszystkie konkurujące ze sobą interesy. W tym względzie Trybunał przypomina, że to do państwa należy uzasadnienie za pomocą konkretnych i szczegółowych dowodów sytuacji, w których niektóre jednostki są zmuszone do ponoszenia wysokich obciążeń w interesie społeczeństwa. Analiza niniejszej sprawy pod tym kątem prowadzi Trybunał do przedstawienia następujących uwag (*Fadeïeva, op. cit.*, § 128).

162. Na wstępie Trybunał zgadza się ze skarżącymi, że przedmiot niniejszej sprawy różni się od sprawy *Smaltini*, wymienionej powyżej, w której skarżąca, która zmarła na białaczkę w trakcie toczącego się przed Trybunałem postępowania, zarzucała, iż władze krajowe nie uznały – w wyniku wszczętego przez nią postępowania karnego – istnienia związku przyczynowego między emisjami z zakładu Ilva w Tarencie a jej chorobą. W tej sprawie Trybunał podkreślił między innymi, że w świetle wiedzy naukowej dostępnej w momencie zaistnienia okoliczności faktycznych i bez uszczerbku dla wyników przyszłych badań naukowych, decyzje krajowe zostały należycie uzasadnione. Tymczasem w niniejszej sprawie skarżący zarzucają brak podjęcia przez państwo środków mających na celu ochronę ich zdrowia i środowiska. Jedynie w odniesieniu do tej ostatniej kwestii, która różni się od kwestii będącej przedmiotem sprawy *Smaltini*, o której mowa powyżej, Trybunał jest zobowiązany do wydania orzeczenia.

163. Trybunał stwierdza, że od lat 70. XX w. badania naukowe wskazują na szkodliwy wpływ emisji z zakładu Ilva w Tarencie na środowisko i zdrowie ludzkie (paragraf 15 i kolejne powyżej). Wyniki tych raportów,

w większości sporządzonych przez organizacje państwowe i regionalne, nie są przedmiotem sporu między stronami.

164. W tym kontekście należy w szczególności przypomnieć ustalenia raportu SENTIERI z 2012 r. poświadczające istnienie związku przyczynowego między narażeniem środowiskowym na wdychanie substancji rakotwórczych generowanych przez zakład Ilva a rozwojem nowotworów płuc i opłucnej oraz zapadalnością na choroby układu krążenia u osób mieszkających na obszarach dotkniętych zanieczyszczeniem (paragraf 20 i kolejne powyżej).

165. Ponadto badanie kohortowe przeprowadzone w 2016 r. wykazało związek przyczynowy między narażeniem na PM10 i SO₂ pochodzenia przemysłowego, związanym z działalnością produkcyjną przedsiębiorstwa Ilva, a wzrostem śmiertelności z przyczyn naturalnych, z powodu nowotworów, chorób nerek i układu krążenia wśród osób mieszkających w Tarencie (paragrafy 25 i 26 powyżej).

166. Wreszcie, ten sam związek między emisjami przemysłowymi przedsiębiorstwa Ilva a uszczerbkiem na zdrowiu w regionie Tarentu znajduje potwierdzenie w raporcie Regionalnej Agencji ds. Ochrony Środowiska (ARPA) z 2017 r. W tym ostatnim wykazano również utrzymywanie się krytycznej sytuacji sanitarnej w strefie „wysokiego ryzyka środowiskowego” i w SIN w Tarencie, gdzie wskaźnik śmiertelności i hospitalizacji z powodu niektórych chorób onkologicznych, układu krążenia, układu oddechowego i pokarmowego był wyższy od średniej regionalnej (paragraf 29 powyżej).

167. Należy zauważyć, że pomimo prób podejmowanych przez władze krajowe w celu doprowadzenia do oczyszczenia przedmiotowego regionu, wdrożone projekty nie przyniosły do tej pory oczekiwanych efektów.

168. Środki zalecane od 2012 r. w ramach AIA w celu poprawy oddziaływania zakładu na środowisko ostatecznie nie zostały wdrożone; zaniechanie to było również powodem wszczęcia postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego przed organami Unii Europejskiej. Ponadto realizacja planu ochrony środowiska zatwierdzonego w 2014 r. została przesunięta na sierpień 2023 r. (paragraf 69 powyżej). Procedura umożliwiająca osiągnięcie celów remediacji jest zatem niezwykle powolna (*Fadeïeva, op. cit.*, §§ 126–127).

169. W międzyczasie rząd wielokrotnie interweniował za pomocą nadzwyczajnych środków (dekrety z mocą ustawy „salva-Ilva” – paragrafy 47 i kolejne powyżej) w celu zagwarantowania kontynuacji działalności produkcyjnej huty, pomimo stwierdzenia przez właściwe organy sądowe, na podstawie ekspertyz chemicznych i epidemiologicznych, istnienia poważnego ryzyka dla zdrowia i środowiska (paragraf 76 powyżej, a w odniesieniu do oddalenia kwestii zgodności z konstytucją, paragraf 51 powyżej). Ponadto osobom odpowiedzialnym za zapewnienie zgodności z wymogami w zakresie ochrony środowiska, a mianowicie zarządcy

tymczasowemu i przyszłemu nabywcy przedsiębiorstwa, przyznano immunitet administracyjny i karny (paragrafy 59 i 68 powyżej).

170. Ponadto mamy tu do czynienia z sytuacją niepewności wynikającą, z jednej strony, z zapaści finansowej przedsiębiorstwa (paragraf 60 powyżej), a z drugiej strony, z przyznanej przyszłemu nabywcy możliwości odroczenia zakończenia remediacji zakładu (paragraf 67 powyżej).

171. Faktem jest, że zarządzanie przez władze krajowe kwestiami środowiskowymi związanymi z działalnością produkcyjną spółki Ilva w Tarencie znajduje się obecnie w impasie.

172. Trybunał może jedynie stwierdzić, że sytuacja zanieczyszczenia środowiska zagrażająca zdrowiu skarżących i, bardziej ogólnie, całej ludności zamieszkującej zagrożone obszary, przedłuża się i że w obecnym stanie rzeczy skarżący są nadal pozbawieni informacji o postępach remediacji przedmiotowego terenu, w szczególności w odniesieniu do terminów wykonania odpowiednich prac.

173. W świetle powyższego Trybunał stwierdza, że władze krajowe nie podjęły wszelkich środków niezbędnych do zapewnienia skutecznej ochrony prawa zainteresowanych do poszanowania ich życia prywatnego.

174. Nie została zatem zachowana właściwa równowaga pomiędzy interesem skarżących – polegającym na uniknięciu poważnych szkód w środowisku naturalnym mogących naruszyć ich dobrostan i życie prywatne – a interesem społeczeństwa jako całości. W związku z tym w niniejszej sprawie doszło do naruszenia art. 8 Konwencji.

2. Art. 13 Konwencji

175. Trybunał przypomina, że art. 13 Konwencji gwarantuje istnienie w prawie wewnętrznym środka odwoławczego umożliwiającego właściwemu organowi krajowemu rozpatrzenie treści „dającej się uzasadnić skargi” opartej na Konwencji (*Z. i Inni p. Zjednoczonemu Królestwu* [WI], skarga nr 29392/95, § 108, ETPC 2001-V). Celem tego artykułu jest zapewnienie środków, dzięki którym jednostki mogą uzyskać na poziomie krajowym zadośćuczynienie naruszeniom ich praw wynikających z Konwencji, zanim będą musiały skorzystać z międzynarodowego mechanizmu składania skarg do Trybunału (*Kudła p. Polsce* [WI], skarga nr 30210/96, § 152, ETPC 2000-XI).

176. Uwzględniając wnioski, do których Trybunał doszedł w odniesieniu do istnienia odpowiednich i skutecznych środków odwoławczych umożliwiających składanie do władz krajowych skarg dotyczących niemożności uzyskania środków zapewniających oczyszczenie z zanieczyszczeń obszarów dotkniętych szkodliwymi emisjami z zakładu Ilva (paragrafy 110 i następne powyżej), Trybunał uważa, że w niniejszej sprawie doszło do naruszenia art. 13 Konwencji (*Di Sarno, op. cit.*, §§ 116-118).

III. ZASTOSOWANIE ART. 46 KONWENCJI

177. Skarżący, którzy złożyli skargę nr 54264/15, wnoszą o zastosowanie procedury wyroku pilotażowego, z uwagi na liczbę osób, których potencjalnie może dotyczyć przedmiotowa sytuacja. W szczególności wzywają oni władze włoskie do przyjęcia wszelkich środków ustawodawczych i administracyjnych w celu, z jednej strony, zaprzestania działań będących źródłem zarzucanych im naruszeń, a z drugiej strony, wyeliminowania wynikających z nich konsekwencji. W szczególności skarżący żądają, aby władze krajowe natychmiast zawiesiły najbardziej zanieczyszczającą działalność (tj. działalność sześciu działów zakładu) i wdrożyły plan odkażania zakładu i graniczącego z nim regionu.

178. Rząd odrzuca to żądanie i twierdzi, że przyjął już wszystkie niezbędne środki, aby poradzić sobie z konsekwencjami środowiskowymi działalności zakładu Ilva. Przekonuje on również, że rozwiązanie tego problemu środowiskowego wymaga większej wiedzy na temat jego kontekstu i terytorium, którą może zapewnić jedynie samo państwo.

179. Trybunał przypomina, że wyrok stwierdzający naruszenie Konwencji pociąga za sobą prawne zobowiązanie pozwanego państwa nie tylko do zapłaty kwot zasądzonych tytułem słusznego zadośćuczynienia na rzecz osób zainteresowanych, ale także do wyboru – pod nadzorem Komitetu Ministrów – środków generalnych, które należy przyjąć w wewnętrznym porządku prawnym państwa w celu położenia kresu naruszeniu stwierdzonemu przez Trybunał i usunięcia, tak dalece jak to możliwe, jego konsekwencji. Przede wszystkim do zainteresowanego państwa należy wybór, pod nadzorem Komitetu Ministrów, środków, które zostaną wykorzystane w jego wewnętrznym porządku prawnym w celu wypełnienia obowiązku wynikającego z art. 46 Konwencji. Jednakże, aby pomóc pozwanemu państwu w wypełnianiu jego obowiązków wynikających z art. 46, Trybunał może starać się wskazać rodzaj środków generalnych, które mogłoby ono podjąć, aby położyć kres stwierdzonej sytuacji (*Broniowski p. Polsce* [WI], skarga nr 31443/96, § 194, ETPC 2004-V; *Scoppola p. Włochom (nr 2)* [WI], skarga nr 10249/03, § 148, 17 września 2009 r. i *Volokitin i Inni p. Rosji*, skargi nr 74087/10 i 13 innych, § 46, 3 lipca 2018 r.).

180. Jednakże w świetle tych zasad, zważywszy na wszystkie okoliczności niniejszej sprawy, w szczególności techniczną złożoność środków niezbędnych do remediacji danego obszaru, co należy do kompetencji władz krajowych, Trybunał uznaje, że zastosowanie procedury wyroku pilotażowego nie jest konieczne (zob., odpowiednio, *Lakatos p. Węgrom*, skarga nr 21786/15, §§ 89-91, 26 czerwca 2018 r.).

181. Nie jest bowiem zadaniem Trybunału formułowanie szczegółowych zaleceń dla Rządu o treści nakazowej, takich jak te wskazane przez skarżących. Do Komitetu Ministrów, działającego w rozumieniu art. 46

Konwencji, należy wskazać pozwanemu rządowi środki, które w praktyce muszą być przez niego przyjęte w celu zapewnienia wykonania niniejszego wyroku.

182. W tym kontekście należy w każdym razie podkreślić, że prace mające na celu remediację zakładu i obszaru dotkniętego zanieczyszczeniem środowiska mają nadrzędne znaczenie i są pilne (zob., odpowiednio, *Torreggiani i Inni p. Włochom*, skargi nr 43517/09 i 6 innych, § 99, 8 stycznia 2013 r.). Dlatego też plan ochrony środowiska zatwierdzony przez władze krajowe, zawierający wskazanie środków i działań niezbędnych do zapewnienia ochrony środowiska i zdrowia ludności, musi zostać wdrożony tak szybko, jak to możliwe.

IV. ZASTOSOWANIE ART. 41 KONWENCJI

183. Zgodnie z art. 41 Konwencji,

„Jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie”.

A. Szkoda

184. Skarżący w skardze nr 54414/13 i skardze nr 54264/15 domagają się odpowiednio 100 000 euro (EUR) i 20 000 euro każdy, z tytułu szkody niemajątkowej.

185. Ponadto skarżący w skardze nr 54264/15 domagają się dodatkowej kwoty 20 000 euro, również z tytułu szkody niemajątkowej, dla każdego z nich, kto cierpi na chorobę lub stracił bliską osobę w wyniku szkodliwych emisji z zakładu Ilva.

186. Rząd kwestionuje te roszczenia.

187. W obliczu okoliczności sprawy Trybunał uważa, że ustalenia dotyczące naruszenia Konwencji, których dokonał, stanowią wystarczające zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową poniesioną przez skarżących.

B. Koszty i wydatki

188. W ramach skargi nr 54414/13, panie Maggio i La Porta wnoszą, odpowiednio, o przyznanie kwoty 96 807,51 euro i 29 335,61 euro z tytułu kosztów i wydatków poniesionych w postępowaniu przed Trybunałem.

189. Skarżący, którzy wnieśli skargę nr 54264/15, wnoszą o przyznanie kwoty 41 535 euro z tego samego tytułu.

190. Rząd kwestionuje te roszczenia.

191. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału skarżący może uzyskać zwrot poniesionych przez siebie kosztów i wydatków tylko wtedy, gdy zostanie

wykazane, że były one rzeczywiście poniesione, konieczne i w uzasadnionej wysokości. W niniejszej sprawie, biorąc pod uwagę dokumenty znajdujące się w posiadaniu Trybunału oraz swoje orzecznictwo, Trybunał uznaje, że uzasadniona jest kwota 5000 euro na skargę z tytułu postępowania przed nim i przyznaje ją skarżącym.

C. Odsetki za zwłokę

192. Trybunał za słuszne uznaje obliczenie odsetek za zwłokę na podstawie stopy procentowej kredytu Europejskiego Banku Centralnego powiększonej o trzy punkty procentowe.

Z POWYŻSZYCH WZGLĘDÓW, TRYBUNAŁ,
JEDNOGŁOŚNIE,

1. *Postanawia* połączyć skargi;
2. *Uznaje* skargi za niedopuszczalne w części złożonej przez skarżących oznaczonych numerami 23, 35, 43 i 45 w ramach skargi nr 54414/13 oraz oznaczonych numerami 4, 9, 18, 24, 25, 34, 40, 41, 42, 56, 88, 107, 111, 113 i 128 w ramach skargi nr 54264/15;
3. *Uznaje* skargi za dopuszczalne w pozostałym zakresie;
4. *Orzeka*, że doszło do naruszenia art. 8 Konwencji;
5. *Orzeka*, że doszło do naruszenia art. 13 Konwencji;
6. *Orzeka*, że stwierdzenie naruszenia samo w sobie stanowi wystarczające słuszne zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową poniesioną przez zainteresowanych skarżących;
7. *Orzeka*
 - a) że pozwane państwo musi wypłacić skarżącym z tytułu kosztów i wydatków, w terminie trzech miesięcy od daty, w której wyrok stanie się ostateczny zgodnie z art. 44 ust. 2 Konwencji, kwotę 5000 euro (pięć tysięcy euro) na skargę, plus wszelkie kwoty, jakie mogą być od nich należne z tytułu podatku,
 - b) że od upływu wspomnianego terminu do chwili zapłaty od kwoty tej należne są odsetki proste według stopy równej stopie procentowej kredytu Europejskiego Banku Centralnego, obowiązującej w tym okresie, powiększonej o trzy punkty procentowe;

8. *Oddala* żądanie słusznego zadośćuczynienia w pozostałym zakresie.

Sporządzono w języku francuskim i obwieszczono w formie pisemnej w dniu 24 stycznia 2019 r., zgodnie z Regułą 77 §§ 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Renata Degener
Zastępca Kanclerza

Linos-Alexandre Sicilianos
Przewodniczący

Z A Ł Ą C Z N I K

[pominięto]